

Anmeldelse

Peter Sloterdijk, *Den Himmel zum Sprechen bringen. Über Theopoesie*, Suhrkamp 2020, 352 s., € 26.

At tale himlen til live og få himlen til at tale tilbage er centrale sproglige operationer i den menneskelige kulturhistorie. Et godt eksempel på denne dialektik er stjernehimlen som til alle tider har hængt over menneskene og som med Kants ord (sammen med moralloven) har fyldt os med ærefrygt, men også givet os noget at orientere os efter, både i form af navigation, men også igennem stjernetydning. Mennesket har i årtusinder kigget op mod himlen efter tegn og undere og ladet sig inspirere til både videnskab og religion. På samme tid som nattehimmelen for blandt andet fønikerne udgjorde et himmelsk kort, der var retningsanvisende for mobiliteten på jorden, så var den græske astronomis 48 stjernetegn et eksempel på, at mennesket i antikken altid havde et mytologisk bibliotek over sig. Den tyske filosof Peter Sloterdijk undersøger netop det ene af disse aspekter af den talende himmel, nemlig religion, i sin (næst-)seneste udgivelse *Den Himmel zum Sprechen bringen* ('At få himlen til at tale') og betegner dette fænomen 'theopoesie', hvilket også indgår i bogens undertitel *Über Theopoesie*. Begrebet er en sammensætning af de græske ord *theos*, 'gud', og *poiein*, 'frembringelse' og betyder altså dermed den menneskelige handling som frembringer guder.

Bogen, som udgøres af tyve kapitler, en forbemærkning og en afsluttende kommentar, falder i to hoveddele. Den første og korteste del, "Deus ex machina, deus ex cathedra" (s. 9-137), indeholder tolv kapitler og handler groft skitseret om religionens bevægelse fra at blive udtrykt i kunstens til filosofiens område, eller med andre ord, fra skuestykke til teologi, fra praxis til dogma, fra de små kollektivets lokalguder til de universelle åbenbaringsreligioner. Den anden og længere hoveddel, "Unter hohen Himmeln" ('Under den høje himmel') (s. 139-337), indeholder otte kapitler og udgør et forsøg på at optegne og analysere hvordan religionen har flettet sig ind og ud af fænomener som er konstitutive for fremvæksten af den moderne verden. Således adresserer denne del af bogen også religionens tilstand og rolle i samt betydning for et moderne samfund. Man kan til tider stille sig kritisk over for Sloterdijks fremstillingsform, der ofte har et encyklopædisk skær og enkelte steder virker som en eksempelopremsning. Her taler det dog til Sloterdijks fordel, at der er tale om et kulturelt og religionshistorisk bredt eksempelkatalog, både når det kommer til den geografiske og historiske spændvidde. Vi hører for eksempel, i bogens syttende kapitel (s. 220-258), om ekstrem-asketiske fænomener som den japanske tendai-buddhismes marathon-

munke og deres 'tindeomkredsningsskese' (*kaihōgyō*) (s. 254), den kristne middelaldermonasticismes 'includer', den frivillige indemuring af nonner og munke (s. 247), og vi hører om den buddhistiske monasticismes selvmumificeringsfænomen kaldet *so-kushinbutsu* (s. 255). Ligeledes hører vi i bogens første kapitel 'Götter auf dem Theater' ('Guder i teatret') (s.11-32) om 'apo mechanas theos' (*ἀπό μηχανῆς θεός*) – bedre kendt under det latinske *deus ex machina* - den anordning hvormed guderne i det antikke græske teater blev hejst ned fra sceneloftet og således trådte frem for publikum som nedsteget fra himlen. En af Sloterdijks store styrker er netop hans evne til at trække tråde på tværs af store historiske og kulturelle distancer og dermed ofte stille vores samtidighed i et nyt og informativt skær. Dette sker ofte i enkelte sætninger, der pånøder læseren at tænke grundigt over implikationerne af disse – ofte uden at Sloterdijk ellers uddyber, videreudvikler eller vender tilbage til disse. Det er op til læseren selv. Et eksempel er hans timelige sammenkædning af apokalyptik og konspirationsteori: 'Den i al apokalyptisk tænkning inherente skepsis over for verdenssvindlen udgør matrixen for konspirationsteorier'.¹ Tankevækkende er også Sloterdijks gravskrift over jordklodens religiøse mangfoldighed i bogens tiende kapitel om 'Gudsuddøen' (s. 111-113), hvor jorden præsenteres som gudernes gravplads – dog med risiko for gengangeri.

Bogens to hoveddele udspringer, ifølge Sloterdijks afsluttende 'hilsner' (s. 343-344), af arbejdet med henholdsvis af skrive en artikel til et festskrift dedikeret til Jan Assmann i 2018 og udarbejdelsen af et foredrag i 2019. På trods af disse nylige anledninger har Sloterdijk beskæftiget sig med og gjort brug af begrebet theopoesie langt tidligere i sit forfatterskab, ligesom religion har en permanent tilstedeværelse og betydning for Sloterdijks arbejde. Tematisk ligger *Den Himmel zum Sprechen bringen* dermed i forlængelse af gruppen af Sloterdijks sene religionsteoretiske værker, der alle er udkommet efter årtusindeskiftet og består af *Zorn und Zeit* (2006), *Gottes Eifer* (2007), *Du mußt dein Leben ändern* (2009), *Im Schatten des Sinais* (2013) og *Nach Gott* (2017).² Bogen trækker således på analyser, idéer og begreber som er formuleret i disse værker, men også andre steder i Sloterdijks omfangsrige forfatterskab. Der bliver skrevet om munkeliv som 'verdensfremmedhed' og 'verdensflugt', om sociale forskelle og menneskets stræben som 'vertikalspænding', samt om kulturer som 'stress-kollektiver' og 'immunsystemer'. Sloterdijk er også, som i tidligere værker, forbeholden over for selve religionsbegrebet, som han mener er en utilstrækkelig og misvisende beskrivelse af fænomener, der bedre kan forstås på anden vis, eksempelvis som poetiske udtryksmåder eller øvelsessystemer, ligesom han med den amerikanske religionspsykolog William James argumenterer for at mennesket ikke naturligt har en tro, men opøver og tilegner sig troen igennem stadig anstrengelse. Når vi vil forstå hvad det vil sige at tro, må vi derfor fokusere på viljen til tro frem for mytologemet om troens nådegave.

Med bogens titel *Den Himmel zum Sprechen bringen. Über Theopoesie*, har vi allerede fået en ting fastlagt, nemlig, at guderne som mennesket tror på, ifølge Sloterdijk er et

¹ "Die jedem Apokalyptizismus inhärente Skepsis gegen den Weltschwindel bildet die Matrix der Verschwörungstheorien" (s.271)

² Omtalt i *RvT* 65, 2016.

fænomen der hører til menneskets og kulturens egne frembringelser. Bogen udgør dermed en kulturhistorisk undersøgelse af menneskets frembringelse af guder, hvilket også gør den til en religionshistorie. Samtidig med denne historiske fremstilling fremsætter bogen en religionsfilosofisk tese om religionens grundlæggende poetiske og det vil sige digteriske natur. Således er der også en grundposition som etableres når det kommer til forståelsen af religion. Sloterdijk er religionskritiker. Men spørgsmålet er hvad det er for en religionskritik der formuleres og udfoldes i bogen. Ved netop at fokusere på menneskets poetiske gudeskabelse er der en klassisk oplysningskritik af religion til stede i værket, og religion er for Sloterdijk en menneskelig konstruktion. Spørgsmålet er dog om vi ikke skal nuancere forståelsen af oplysningens religionskritik og anerkende, at den oftere er langt mere kompleks og nuanceret end den senere er blevet fremstillet både af hardcore ateister eller for en mere ortodoks religiøsitet. Den engelske revolutionære religionskritikker og deist Thomas Paine formulerer netop en religionskritik i sit hovedværk *The Age of Reason* (1807), hvori han skriver: "There is not, throughout the whole book called the Bible, any word that describes to us what we call a poet, nor any word that describes what we call poetry. The case is, that the word *prophet*, to which a later time have affixed a new idea, was the Bible word for poet, and the word *prophesying* meant the art of making poetry".³ Paines skarpe kritik af religion som en menneskelig frembringelse bragte ham i samtiden i mange problemer; men ikke desto mindre er der stadig plads til Gud i hans position. Som Paine tydeligt skriver i et brev til Samuel Adams dateret Federal City, d.1. januar 1803,⁴ så er der netop i Paines religionskritik ikke bare plads til en gud, men der formuleres netop en klar afvisning af ateisme til fordel for en radikal deistisk mulighed. Spørgsmålet er om Sloterdijk ikke også, på trods af sin religionskritik, åbner for religionens mulighed? Hans afvisning af den gudløse (ny-)ateisme er i hvert fald en tilbagevendende trope i forfatterskabet.

At der er noget som møder mennesket og som blandt andet bliver udtrykt religiøst, er Sloterdijk i hvert fald åben for, også selvom det, som kommer mennesket i møde, er erfaringen af sin egen eksistens, eller af livet som sådan: 'Fra det øjeblik hvor mennesket løftede sit hoved op, så det ud i en ubestemt åbenhed. Herfra kom noget det i møde som skulle blive tydeligere.'⁵ I den forstand er religion et forsøg på at udtrykke det som er gådefuldt for mennesket på en bestemt måde. Denne måde har senere fået sit eget særegne kulturelle udtryk og får derfor sin egen kulturhistorie, nemlig det som er religionshistorie. Sloterdijk forsøger at beskrive denne historie, også der hvor den ikke længere er genkendelig som religion, men tager form som noget andet, som han

³ Thomas Paine, *The Age of Reason*, Newburyport: Open Road Integrated Media 2017, 18.

⁴ *The Writings of Thomas Paine*, vol. IV collected and edited by Moncure Daniel Conway, 202-208.

⁵ "Seit der Mensch den Kopf hob, schaute er hinaus in eine unbestimmte offenheit. Aus der kam ihm ein Etwas entgegen, das deutlicher werden sollte" (s. 87).

udtalte i et interview i forbindelse med bogens udgivelse: 'De kræfter som udtrykte sig i religionens modus, har en egensindighed der har med eksistensens gåde at gøre'.⁶

I bogens afsluttende kapitel tager Sloterdijk fat på at opridse en gendragning af religionens domæne i det 21. århundrede, hvormed der også ligger antydningen af en form for forsvar for religion. Her overskrider Sloterdijk den klassiske religionskritik når han definerer religionsfrihed som religionens frihed fra at være sammenviklet med andre samfundsmæssige interesser. Sloterdijk skriver: 'Efter at det der kan erstattes (med noget andet) er trukket fra religionen, står det frem som ikke kan erstattes – bort set fra igennem den skabende kunst og reflekteret tænkning'.⁷ I det 21. århundrede, hvor alle de sociale og politiske funktioner religionen har spillet igennem menneskets historie har fundet sine erstatningsformer, er der stadig noget tilbage, om end i forvitre skikkelse. Dette er ikke en genuin religiøs kerne, men derimod et bud på religionens rolle, netop som en måde at italesætte, formgive og udtrykke verbalt og nonverbalt det at være menneske.

*Erik Sporon Fiedler, Studieadjunkt
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet*

⁶ "Die Kräfte, die sich im Modus Religion ausdrücken, haben eine Eigensinnigkeit, die mit dem Rätsel der Existenz verbunden ist"; Michael Hesse & Peter Sloterdijk: "Religion, Kunst, Philosophie. Das geht nicht weg", *Frankfurter Rundschau* 21. december 2020: <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/peter-sloterdijk-religion-kunst-philosophie-das-geht-nicht-weg-90148181.html>.

⁷ "Nach der Subtraktion des Ersetzbaren zeigt sich worin das Religiöse nicht zu ersetzen ist, es sei denn durch schöpferische Kunst und besinnendes Denken" (s. 336).